

Wat waren de effecten van de Beelden van `concentratiekamp Omarska`

Floribert Baudet

YUMEDPROP

Niels Cornelissen

24-5-2006

Index

Inleiding	4
Omarska	10
Roy Gutman	14
De journalisten in Trnopolje	18
Gevolgen	22
Trnopolje, hoe het verder ging	24
Nederland en Trnopolje	26
Trnopolje blootgelegd	29
Conclusie	31
Literatuur	32

**"The first casualty when war comes is truth". Hiram W
Johnson, senator van California 1917**

inleiding

Het eerste slachtoffer van een oorlog is de waarheid. Deze stelling lijkt waarheid te worden als men het verloop van het conflict in voormalig Joegoslavië bekijkt. Nog voordat het conflict uitliep in oorlog hadden de propagandamachines van de republieken waaruit Joegoslavië bestond, hun stempel weten te drukken op de manier waarop er in het buitenland over hun positie in het conflict werd bericht in de media.

Op 25 juni 1991 riep Slovenië haar onafhankelijkheid uit. De Sloveense troepen namen de grensposten in en wachtte totdat het Joegoslavische leger hen kwam aanvallen. Dit zou het Joegoslavische leger de titel van agressor opleveren in de Sloveense onafhankelijkheidsstrijd die later bekend zou worden als de Tiendaagse oorlog.

De Slovenen waren hun onafhankelijkheidsstrijd voorbereid met een uitgebreide internationale mediacampagne. Ze wisten hun strijd te brengen als David die tegen Goliath, een gevecht van een democratische en zeer Europees gerichte democratische staat tegenover een oude autoritaire communistische kolos, Joegoslavië. Internationale steun was nodig omdat Slovenië nooit het Joegoslavische leger had kunnen verslaan.

Op 30 juni stelde defensie generaal Kadjević het Joegoslavische federale presidium voor een grote aanval op Slovenië los te laten. De Servische afgevaardigde Borisav Jović verklaarde dat Servië geen verder ingrijpen in Slovenië wilde ondersteunen. Er woonde zeer weinig Serviërs in Slovenië en de oploeiende oorlog in Kroatië verdiende meer aandacht aldus de Servische visie. Het Joegoslavische leger had de reputatie, geleid en gecontroleerd te worden door Servië. Het gros van de officieren waren van Servische afkomst, echter de soldaten van het 5^e militaire district (het district waar Slovenië onder viel) bestond uit 30% Albanen, 20% Kroaten, 10% Bosnische-Moslims, 15 tot 20% Serviërs en 8% Slovenen¹. De Slovenen wisten in sommige internationale media een beeld van het conflict te creëren van Servische drang naar controle en overheersing. Videomateriaal van voorbijrollende tanks van het Joegoslavische leger zogenaamd gedomineerd door de Serviërs en hun drang te overheersen en controleren werden aangevuld met beelden uit de Tweede Wereldoorlog. Slovenië won zo de steun van de

---

¹Meier, Viktor. Yugoslavia - A History of its Demise. Routledge, London, 1999

internationale gemeenschap. Dit voorbeeld geeft goed aan hoe de slachtofferrol mogelijkheden bood binnen het conflict, iets dat ook duidelijk naar voren komt in MacDonald's boek 'Balkan Holocausts'.

De rol van de media bleek van groot belang op de beeldvorming in het conflict in het voormalig Joegoslavië. Geen oorlog sinds Vietnam is zo breed in beeld gebracht. De dynamiek en ingewikkelde voortgang van het conflict in voormalig Joegoslavië en het gevaren waaraan journalisten zichzelf blootstelde, zorgde voor een soms onprecies, geknutseld en zelfs onwaar beeld van de werkelijkheid. Verwarring ontstond doordat de strijdende partijen in verschillende samenstellingen en bondgenootschappen door de tijdslijn van het conflict en geografische gebieden heen voorkwamen. Dit leidde tot een verward publiek in zowel in voormalig Joegoslavië als in het buitenland. Een versimpeling van de gebeurtenissen en een duidelijke visie wie de 'good guys' en 'bad guys' moest uitkomst bieden. Nel Ruigrok concludeerde in haar boek 'Journalism of attachment, Dutch newspapers during the war' dat de (Nederlandse) journalistiek afweek van haar taak om objectief te berichten. In plaats daarvan raakte de pers in meer of mindere mate betrokken bij de slachtoffers en beïnvloedde bewust of onderbewust zowel het publieke debat en de (Nederlandse) politiek over de oorlog en een mogelijke interventie.

Door de geschiedenis heen van het meest recente conflict in de Balkan zijn er een aantal berichtgevingen geweest, die tussen alle verwarring van de oorlog door een duidelijke stempel hebben gedrukt op de Nederlandse opinievorming voor zowel de bevolking als de politiek. Zo waren er de Servische bombardementen op het Kroatische Vukovar die later opzettelijk bleken uitgelokt te zijn door de Kroaten zodat de Kroaten vervolgens hun slachtofferrol konden spelen. Tudjman, de Kroatische leider liet bewust een 86 dagen durend beleg toe op Vukovar om de internationale samenleving en hun media achter zich te krijgen en de wereld de 'expansionistische drang van het imperialistische Groot-Servië' te tonen².

---

² MacDonald, Balkan Holocaust, 105

Een ander voorbeeld dat werd uitgemolken door de media was de moord op Kroatische politieagent Josip Jović die als martelaar in de lente van 1991 werd begraven als het eerste Kroatische slachtoffer, vermoord door de Serviërs in de Krajina. Later bleek deze politieagent gedood te zijn door Kroaten zelf. Sommige bronnen zeggen door zogenaamd `friendly fire`, andere zeggen opzettelijk om een anti-Servische stemming te creëren.

Josip Jović's martelaarsgraf bij een herdenking 2006³

Een van de zaken die het Nederlandse publiek bezig heeft gehouden waren de berichten in de media over massale, systematische, van boven opgedragen verkrachtingen van voornamelijk Bosnische en Kroatische vrouwen. Geruchten over zogenaamde `rape camps` (verkrachtungskampen) maakte vooral in Nederland en Amerika eind 1992 de bereidheid om militair, of op anders wijze te interveniëren in de oorlog in voormalig Joegoslavië groter dan ooit. De verhalen over verkrachtingcentra in Bosnië waar 10000 vrouwen wekenlang werden verkracht en daarna vermoord werden opgevolgd door verhalen over hoe Servische soldaten opgedragen werden voornamelijk moslimvrouwen te bezwangeren. De kinderen van deze verkrachte vrouwen zouden dan etnisch ook Serviër worden. Zo werd verkrachting een vorm van etnische zuivering en kon worden

---

³ www.radioimotski.hr/in_memoriam.php?id=3 10-5-2006

beschouwd als onderdeel van de strategie van de Serviërs onder de naam 'rape warfare', of 'strategic rape'. Deze vorm van verkrachting zou massaal zijn toegepast in Bosnië. Vooral de vrouwenorganisaties in Nederland kwamen in opstand bij het horen van de verhalen over de verkrachtingen. Er kwamen verhalen over vrouwen die pas weer vrij werden gelaten nadat de mannen zagen dat ze zwanger waren en nadat de periode waarbij abortus mogelijk is, voorbij was. Volgens een rapport van een vrouwengroep uit Tresnjevka zaten er 35000 vrouwen en kinderen in de Servische kampen waar de vrouwen (en kinderen) tussen de 10 en 30 jaar oud dagelijks door 40 tot 50 Chetniks werden verkracht. Volgens het Duitse blad *Weltwoche*⁴ waren er in de leeftijdscategorie tussen 15 en 25 geen vrouwen in Bosnië die niet zijn verkracht. Vergelijkbare stellingen werden verdedigd in Nederlandse tijdschriften en kranten zoals de *Volkskrant*⁵. In de *Stern* werd beweerd dat er van 60000 verkrachtingen sprake was. De Servische reactie van Ratko Mladic op deze cijfers was dat de Serviërs wel een erg groot libido zouden moeten hebben om ooit zulke cijfers kunnen te realiseren. Duits parlementslid Stefan Schwarz (CDU) moest zich verontschuldigen voor het verhaal dat hij verspreid had over hondenfoetussen die bij de door Serviërs verkrachte vrouwen zouden zijn ingebracht.⁶

De verkrachting- en moordkampen voor vrouwen zijn niet gevonden door onderzoekers. Ook zijn er niet de aantallen kinderen geboren uit de verkrachte vrouwen die het concept van een stelselmatige etnische zuivering doen ondersteunen. De verkrachtingen werden voor velen de grootste reden om de oorlog in voormalig Joegoslavië desnoods met geweld te stoppen. Vooral het idee van 'een kamp' met het doel om vrouwen te verkrachten sprak tot de verbeelding van veel mensen in Nederland. De kampen waren echter niet zoals we de kampen die we kennen uit de Tweede Wereldoorlog, maar velen hadden dit idee wel. De kampen zoals later uitgelegd, waren meer als een bordeel of een school waar wel degelijk vrouwen stelselmatig werden verkracht. Het woord 'kamp' maakte veel los in mensen van West-Europa zoals we verder in dit stuk zullen merken. Schattingen van onderzoeken zoals van de Warburton missies die onderzoek deden naar

---

⁴ Alexandra Stiglmeier, 'Die Demütigung als Waffe' *Weltwoche*, 05/11/92

⁵ Anet Bleich, 'In Trnopolje wordt dagelijks verkracht', 'Complete families zitten vast in Servische kampen' and 'Meisjes werden geslacht als lammetjes', *de Volkskrant*, 13/11/92; 'Europa's schande' *de Volkskrant*, 14/11/92; Anet Bleich, 'Bewakers kwamen 's avonds meisjes halen', *de Volkskrant*, 16/11/92.

⁶ W. Beusekamp, 'Artsen Servië doen proeven op moslimvrouwen', *de Volkskrant*, 04/01/93

de verkrachtingen komen uit op 20000 verkrachtingen van voornamelijk Moslimvrouwen die door vooral Serviërs, maar ook door Moslims en Kroaten zijn verkracht. Echter veel van de verhalen over de verkrachtingen poogde een nóg erger beeld te vormen. Volgens onder andere de Warburton missies was er geen bewijs om ervan uit te gaan dat het een algemeen Servisch doel was om via verkrachtingen militaire doelstelling te realiseren. Er waren geen kampen met het oogmerk vrouwen te verkrachten, bezwangeren en/of te vermoorden. Neemt niet weg dat veel teveel vrouwen en ook mannen slachtoffer zijn geworden van verkrachtingen. Nederlandse publieke opinie en regering zijn heel erg beïnvloed door de verkrachtingen en nog meer door de verhalen die daarbij de kop opstaken. Voor Nederlandse overheid en veel van de Nederlanders waren de verkrachtingen op zich, zonder de eventuele Servische strategische belangen, genoeg om een militaire ingreep in het voormalig Joegoslavië goed te keuren. Nederland stond in Europa alleen met deze visie.

Er zijn nog andere gebeurtenissen die van duidelijke invloed zijn geweest op de Nederlandse publieke opinie naast de verkrachtingen. Zo was er de brug in Mostar, een historisch bouwwerk dat vernietigd werd door de Kroaten in hun strijd met Moslims en de waanzin van de oorlog duidelijk maakte, ook voor veel Nederlanders. Maar niets heeft zoveel impact gehad op de Nederlandse publieke opinie over de oorlog in voormalig Joegoslavië voor de val van Sebrenica, dan de beelden het `concentratiekamp Omarska`. Wat was de invloed van de beelden van `concentratiekamp Omarska`? (De beelden van Omarska` werden eigenlijk gemaakt in Trnopolje) Dat probeer ik te achterhalen.

Trnopolje, Bosnië, 1992. Foto: Ron Haviv

Omarska

Gijsbert van Es schreef op 5 augustus 1992 in het NRC, dat zij die een interventie in het voormalige Joegoslavië wilde, slechts een cameraploeg diende te sturen. In de dagen die volgde bleken zijn woorden bewaarheid. De wereld was in rep en roer over beelden die geschoten zouden zijn in een kamp in Omarska. Tot op dat moment in de oorlog in voormalig Joegoslavië was er niets geweest dat de internationale gemeenschap en Nederland in het bijzonder zo sterk had weten te bewegen in de richting van interventie in het conflict in Bosnië. De beelden bleken echter niet genomen te zijn in Omarska, de beelden bleken niet eens wat ze moesten voorstellen.

De strijd in Bosnië-Herzegovina in 1991 en 1992 was voor buitenstaanders ingewikkeld om te volgen. Er waren verschillende bondgenootschappen en tegenstanders onderverdeeld in 3 etnische groeperingen. De moslims, Serviërs en de Kroaten. De Serviërs heulde met Servië en de Kroaten met Kroatië. Coalities tussen de strijdende partijen wisselde en verschilde per regio. De Serviërs hadden een slechte reputatie en waren bestempeld als de agressors in het conflict. De Kroaten hadden een iets betere reputatie, Kroatië kende vele westerlingen nog van vakanties in betere tijden. De Moslims werden gezien als grootste slachtoffer van de oorlog. Het waren de Moslims die de pers achter zich hadden. De Pers was zo aangeslagen door de etnische zuiveringen van voornamelijk de Serviërs, dat ze hun artikelen gebruikte om een interventie te stimuleren. Het Bosnische leger had geen zware wapens en beschouwde de pers als hun artillerie. De Bosnische minister van buitenlandse zaken noemde de pers 'hun meest betrouwbare bondgenoot'⁷ De emotioneel geëngageerde journalisten verloren hun ideaal van objectieve verslaggever. Journalisten riskeerde hun leven in Bosnië. Ze mochten meestal niet Servisch gecontroleerd gebied in en ze werden dikwijls door de Serviërs gepest bij wegblokkades en bij het verkrijgen van reisvergunningen, bestolen, geslagen of beschoten en soms ook gedood. Er moet bijgezegd worden dat de andere strijdende partijen (vooral de Kroaten) zich ook schuldig maakte, de journalisten het werk moeilijk en gevaarlijk te maken. De Journalisten verbleven massaal in Sarajevo waar het iets

---

⁷ Rieff, *Slaughterhouse*, p. 217-218.

veiliger voor ze was. Er waren weinig steden met meer internationale pers dan Sarajevo. De journalisten deelden het materiaal dat ze hadden. Deze beelden werden vervolgens in veel landen uitgezonden. In Sarajevo waren (moslim) slachtoffers die meer dan bereid waren hun verhalen te delen met de internationale pers. Een vijfde deel van de 300000 mensen die de bevolking van Sarajevo uitmaakte, was Serviër. De journalisten werden in Sarajevo ook door de Serviërs beschoten wat het moeilijk maakte voor de journalisten om positief over de Serviërs te schrijven. De PR van de Serviërs was slecht, ze hadden geen idee van het belang van goede publiciteit. De Servische toespraken waren nooit in het engels, terwijl de Kroaten protestliederen uitbrachten over hun strijd die de hele wereld over werden gezonden en een prachtig perscentrum hadden om de journalisten blij te houden. De Kroaten en Bosniërs namen voorbeeld aan de Slovenen die Westerse PR firma's in de hand hadden genomen om hun positie en standpunten naar het buitenland uit te zenden. Beelden van vermoorde Serviërs werden weinig getoond, omdat men weinig medelijden en begrip had voor deze groep slachtoffers. Journalisten zouden niet beticht willen worden van sympathieën voor het Servische beleid dat zich op een Groot-Servië zou richten. De Serviërs vonden het prettig dat de journalisten niet uit vaak uit Sarajevo kwamen, dit gaf ze buiten Sarajevo meer speelruimte om te doen wat ze wilde zonder gecontroleerd te worden.

Bosnië-Hercegovina

In mei en juni 1992 kwamen van Bosnische overheidsinstellingen en individuele ooggetuigen, verslagen van vluchtelingenstromen op gang gezet door etnische zuiveringen in het noordwesten van Bosnië. Serviërs probeerde hun gebieden in Bosnië te koppelen met hun gebieden in Kroatië. Er kwamen verslagen van onder andere het Bosnische Rode Kruis dat er gevangenkampen waren opgericht voor Moslims en Kroaten in de regio. Zulke kampen zijn verboden volgens de Geneefse conventie. Alle strijdende partijen in Bosnië hadden getekend zich aan deze conventie te houden. Bosnische instellingen hadden een lijst weten samen te stellen van 94 Servische kampen waar 105348 mensen werden vastgehouden en nog eens 11 kampen in Servië waar nog eens 22710 werden vastgehouden. Deze lijst werd op 3 juni 1992 gepubliceerd en werd op 28 juni in Sarajevo aangeboden aan de Franse President Mitterand. Frankrijk gaf geen reactie op de lijst. Op 9 juli gaf Izetbegovic een toespraak in Helsinki waarin hij sprak over 27 concentratiekampen in zijn land en ontelbare massagraven en hoe moord en verkrachting aan de orde van de dag was. De Bosnische minister van Buitenlandse Zaken Haris Silajdzic vergeleek de misdaden die de Serviërs pleegde tegen de Bosnische en Kroatische bevolking met de daden van de Nazi's in de Tweede Wereldoorlog. President Bush (senior) werd geconfronteerd met de beweringen van Izetbegovic maar wilde zich met de vooruitzichten van de verkiezingen niet mengen⁸. Op 2 juli was er door de UNHCR een document opgesteld over de kampen in Bosnië. Het document betitelde de kampen in Omarska, Trnoplje en Keraterm nabij Prijedor (zie kaart Bosnië) als concentratiekampen. Het was lastig om deze kampen te onderzoeken omdat UNPROFOR alleen mandaat had voor Kroatië en Sarajevo. Het Internationale Rode Kruis (ICRC) was niet op de hoogte van de toestanden in de kampen omdat ze (tijdelijk) niet meer in Bosnië zaten na de Moord op het hoofd van het ICRC, Frédéric Maurice, door de Serviërs en omdat ze vaak geen toegang meer kregen tot de kampen. Het ICRC kwam in actie en had bracht op 29 juli 1992 verslag uit van 10 Servische kampen die ze bezocht hadden. De rapporten kregen weinig aandacht in de internationale pers en ook in Nederland. In de kranten kreeg de informatie over de kampen alleen in *Trouw* een plekje op de voorpagina. *De Volkskrant* schreef er iets over op pagina 5 en *NRC Handelsblad* schreef

---

⁸ Zimmermann, *Origins*, p. 171; Don Oberdorfer, 'A Bloody Failure in the Balkans', *The Washington Post*, 08/02/93.

er niets over. Nicole Lucas schreef dat het Nederlandse volk niet meer kon begrijpen van alles dat gaande was in het voormalige Joegoslavië. Het waren teveel partijen die onbegrijpelijk met elkaar omgingen. Beschuldigingen van wreedheden werden heen en weer geslingerd⁹. Beeldmateriaal liet geen etniciteit zien en veel beelden met wreedheden lieten aan invulling over wie dader was en wie slachtoffer. Zowel journalisten als het (Nederlandse) publiek wendde zich af van wat werkelijk gaande was en richtte zich op wat ze wilde zien.

Roy Gutman

Roy Gutman schreef voor *Newsday*, een Amerikaanse krant. Hij raakte gefrustreerd door wat hij zag en hoorde en het gebrek aan reactie daarop. Gutman beweerde dat zowel Europa en de VS niet gaven om de oorlog in voormalig Joegoslavië. Hij vergeleek de situatie in Bosnië met Tjechoslowakije van 1938¹⁰. Gutman sprak met ooggetuigen van de etnische zuiveringen in het noordwesten van Bosnië. Hij was de eerste westerse journalist die het gebied wist binnen te komen. Op 14 juli 1992 kreeg Gutman toestemming om samen met het ICRC onder leiding van Patrick Gasser het kamp Manjaca te bezoeken. Ook de Britse journalist Ed Vulliamy van *The Guardian* kreeg toestemming van de Serviërs voor dit bezoek. Het zou om een kamp voor militaire gevangenen gaan, maar Gutman kwam tot de conclusie dat het niet alleen om militaire gevangenen ging. De gevangenen waren ondervoed, mishandeld en er waren ook doden gevallen in het kamp. Gutman had van gehoord dat Manjaca een voorbeeldkamp was dat onder leiding stond van het Bosnisch-Servische leger. In het Bosnisch-Servische leger bestond, gerelateerd aan de Bosnisch-Servische milities die andere kampen zouden besturen nog veel discipline. In Banja Luka hoorde Gutman verhalen over Omarska en andere kampen die gruwelijker waren dan wat hij in Manjaca had gehoord. Gutman noch het ICRC kregen toestemming deze kampen te bezoeken. Gebaseerd op enkele getuigenissen van de praktijk in de kampen en door de frustraties van de internationale gemeenschap die geen gehoor gaven aan de noodzaak om in te grijpen in het conflict,

---

⁹ Nicole Lucas, 'In tijd van oorlog', *Trouw*, 25/07/92.

¹⁰ <http://globetrotter.berkeley.edu/conversations/Gutman/gutman-con6.html>

besloot Gutman een stuk te schrijven over Omarska. In het stuk schreef hij over Omarska als een `deathcamp`¹¹. Er kwam geen reactie. Hij schreef begin augustus nog meer artikelen over kampen waar hij nooit toegang voor kreeg gebaseerd op gruwelijke verhalen. De verhalen vertelde over duizenden doden en mensen die gedwongen werden hun eigen genitaliën op te eten. In Omarska had men over de ledematen en lijken heen moeten lopen. In de VS was het verkiezingstijd, men had minder aandacht voor de oorlog in voormalig Joegoslavië. Binnenlandse politieke kwesties waren de meer interessante onderwerpen in de verkiezingscampagnes. De Golfoorlog was pas net voorbij en Bush kreeg kritiek vanwege zijn keuze Saddam Hussein niet af te zetten. Gutman`s artikelen over de `Deathcamps` in Bosnië, gaf Bill Clinton munitie om Bush van struisvogelpolitiek te betichten. Bill Clinton sloot militair ingrijpen van de VS niet uit. ‘If the horrors of the Holocaust taught us anything, it is the high cost of remaining silent in the face of genocide’, sprak Clinton. Gutman vond het onverklaarbaar dat in het tijdperk van spionage satellieten, niemand wist van het bestaan van de kampen. Later bleek dat de CIA en de Amerikaanse overheid op de hoogte was van de etnische zuiveringen. De Amerikaanse overheid had ervoor gekozen om niets te zien omdat er anders misschien druk zou ontstaan om er iets aan te gaan doen.¹² Volgens de bevelhebber van UNPROFOR, generaal Lewis MacKenzie, had UNPROFOR veel informatie uit betrouwbare bronnen van de Kroaten en ook Serviërs gekregen over de kampen. Bosnië viel echter buiten het mandaatgebied van UNPROFOR en dus werd er geen ruchtbaarheid aan gegeven. Eind april was ook de Bosnische afgevaardigde van de VN, Mohammed Sacirby met informatie gekomen over de kampen. De VN had deze informatie niet serieus genomen. Een Amerikaanse afgevaardigde voor de VN zei: ‘It’s from the Bosnians, therefore exaggeration.’¹³ (Het komt van Bosniërs, dus het is overdreven) Het Vaticaan kwam op 7 augustus met een verklaring aanwijzingen te hebben over het bestaan van gevangenkampen in Bosnië. De priester van Ljubica zat in het kamp Omarska. Het Vaticaan riep om militair ingrijpen en vermeed daarmee veel kritiek.

---

¹¹ Gutman, *Witness*, p. 34.

¹² Cohen, *Hearts*, p. 173.

¹³ Ed Vulliamy, ‘Bosnia’s secret war’, *The Gazette*, 02/07/96.

Karadzic, Servische leider van de Republika Srpska, besloot dat een filmploeg in een paar van de kampen toe te laten om de verhalen die de kop op hadden gestoken te ontcrachten. Al op 28 juli had een televisie ploeg van *ITN news at ten* onder leiding van Penny Marshall met cameraman Jeremy Irvin en Ian Williams van *ITN Channel 5* vergezeld door Ed Vulliamy van *The Guardian*, toestemming gekregen om de kampen Omarska en Trnopolje te bezoeken. Omarska was het kamp waar de meeste verschrikkelijke verhalen vandaan waren gekomen. Trnopolje had vele verhalen over zich laten voorbij komen variërend van vrouwenkamp tot dodenkamp, maar ook dat het een van de minst erge kampen zou zijn. In Servië zelf konden de filmploeg van *ITN* en de journalist van *The Guardian* eerst al 2 kampen bezoeken. Loznica en Subotica. Deze kampen bleken vluchtelingenkampen te zijn waar de Serviërs vluchtelingen verzorgde. Karadzic zelf was terug gekomen uit Londen om Omarska en Trnopolje te bekijken alvorens de Westerse journalisten de kampen aandeden. Het team van journalisten mocht een gevangenis bij Pale bezoeken waar zij weer geen bewijzen vonden voor het bestaan van de dodenkampen. Op 5 augustus 1992 kwamen de journalisten aan in Banja Luka vanwaar ze naar Omarska gebracht werden met een Servisch militair konvooi. Omarska gaf de Britse journalisten een nare indruk, maar ze konden geen bewijs vinden van een vernietigingskamp of iets vergelijkbaars. Er waren een aantal gebouwen waar de journalisten niet in mochten kijken. Toen 2 augustus het artikel van Gutman was verschenen, hadden de Serviërs, mogelijk Karadzic zelf, meteen het kamp laten sluiten. De meeste gevangenen waren overgebracht naar Manjaca en Trnopolje. Een week later, op 12 augustus toen het ICRC weer toegang kreeg tot Omarska, had het kamp nog maar 173 gevangenen. Omarska moest worden gesloten nadat het oog van de wereld erop gevallen was. Trnopolje was van origine geen gevangenkamp zoals Omarska. Het kamp bestond uit een school met nog wat gebouwen eromheen. Het was er erg druk geworden nadat de Serviërs het nagelegen stadje Kozarac hadden aangevallen in de lente. Een groot deel van de 15000 moslims die er woonde zochten een veilig heenkomen in Trnopolje. In het kamp Trnopolje was het veiliger dan de gebieden daarbuiten aldus de vluchtelingen in Trnopolje.¹⁴

---

¹⁴ Vulliamy, *Seasons*, p. 105

De mix van mensen in Trnopolje van gevluchte vrouwen en kinderen die eerst het grootste deel van de bevolking in het kamp uitmaakte en de later aangevoerde gevangenen uit Omarska en andere kampen uit de buurt maakte het moeilijk om te zeggen of Trnopolje een vluchtelingenkamp was, of een gevangenkamp. Er was een vermoeden dat de Serviërs veel mensen gevangen namen om die vervolgens uit te wisselen tegen Servische gevangenen. Er waren Servische bewakers in Trnopolje, meestal plaatselijke mannen. De mensen in het kamp kregen soms toestemming om het kamp te verlaten om hun huizen te bezoeken en eten te gaan zoeken in de buurt van het kamp. Het was een vreemde situatie dat mensen toevlucht zochten in een kamp, maar hoewel het kamp erg was, achtte veel mensen het veiliger dan buiten het kamp.¹⁵ In Trnopolje was de situatie beter dan in andere kampen in Noord-West Bosnië. Toch kwamen er veel rapporten over verkrachtingen, martelingen en moord uit het kamp. Moorden werden voornamelijk gepleegd door Moslims onderling. Als mensen toestemming kregen het kamp te verlaten om eten te zoeken, moest men iets achterlaten van waarde. Kwam men niet of te laat terug, riskeerde men mishandelingen en zelfs de dood. Penny Marshall van *ITN* zou later schrijven dat zij en Williams van de hoofdredacteurs *ITN* de opdracht hadden gekregen pas iets te sturen als het over concentratiekampen ging.¹⁶ Dit was een reactie op Gutman's artikelen over de kampen. Dit zou mede kunnen verklaren wat er vervolgens af zou spelen toen de Britse journalisten op 5 augustus 1992 het kamp in Trnopolje bezochten.

---

¹⁵ Maass, *Neighbor*, pp. 41-42.

¹⁶ Thomas Deichmann, het beeld dat loog, *De Groene Amsterdammer* van 22 januari 1997

De Journalisten in Trnopolje

Het eerste wat de Britse journalisten deden toen ze in Trnopolje aankwamen was het maken van filmbeelden van het kamp. Het schoolgebouw met daaromheen nog wat andere kleinere gebouwen. Er was net een groep nieuwe vluchtelingen/gevangenen aangekomen uit het kamp Keraterm een aantal kilometers verderop. De nieuwe vluchtelingen stonden in de hete zon in een rij om administratief verwerkt te worden in een van de bijgebouwen van het kamp. Er was ook een filmploeg van de RTS, de Servische televisie aanwezig om te filmen hoe de Britse journalisten hun onderzoek uitvoerden. Trnopolje zag eruit als een vluchtelingenkamp met veel tentjes en andere geïmproviseerde slaapplekken. Mensen zochten bescherming tegen de brandende zon. De journalisten interviewde een kampbewaker genaamd Igor. Igor was plaatselijke Servische man van 19 die zei zelf moslimvrienden van voor de oorlog in het kamp te hebben zitten. De bewaker zei ook dat hij hoopte dat ze na de oorlog weer allemaal samen konden wonen als voorheen, maar zei ook dat het heel moeilijk zou worden. Hij vertelde dat het Bosnisch-Servische leger eten en drinken had gebracht voor de mensen in het kamp. Zijn opdracht in het kamp was niet om de mensen in het kamp te houden, maar om de kampcommandant Slobodan Kuruzovic te beschermen, aldus Igor. De journalisten interviewde ook de dokter van het kamp, Idriz Merdzanic en iemand van het Rode Kruis Pero Curguz. Zij wisten de journalisten te vertellen dat er wel mensen werden geslagen in het kamp. Ze gaven de journalisten foto's van de verwondingen. De dokter vertelde dat er een oude man was gestorven. De journalisten gingen naar een ander gedeelte van het kamp waar mensen die vanuit Omarska en Keraterm waren gekomen zaten. Er was een transformatorhuisje en er was een veldje waar voorheen landbouwmachines en wat andere zaken werden opgeslagen. Om dit veldje was een hek van kippengaas gemaakt. Het kippengaas reikte tot ongeveer 120 centimeter hoog. Boven het kippengaas had men met prikkeldraad nog geprobeerd de landbouwmachines en andere opslag die zich op het veldje hadden bevonden te beschermen van diefstal. De Britse journalisten gingen door een gat in het hek het veldje binnen en filmde de mensen vanuit hun positie op het veldje waar het hek omheen stond. De mensen die zich in het kamp bevonden kwamen nieuwsgierig op de journalisten af die nu in het afgebakende opslagveldje stonden. Penny Marshall begon de mensen te bevragen. Er werd een moslim naar voren geduwd door de

mensen omdat hij Engels sprak. Zijn naam was Mehmet. Mehmet beantwoordde de vragen van de journalisten. Hij vertelde de journalisten dat ze geen soldaten waren, dat ze goed werden behandeld, maar de mensen hadden honger en het was erg heet. Op de vraag wat Mehmet wilde dat er zou gebeuren in Bosnië antwoordde hij dat hij wilde dat de politici op moesten houden oorlog te voeren. `Alle politici`, herhaalde hij. Mehmet vertelde dat de meeste mensen daar vrijwillig waren omdat ze het in het kamp veiliger achtten, dan daarbuiten. Dit waren niet de woorden waar de Britse journalisten op zaten te wachten. Zij moesten aantonen dat er concentratiekampen waren waar zich verschrikkelijke gruweldaden voltrokken. De journalisten zagen een man zitten op de achtergrond die zijn shirt had uitgetrokken vanwege de hitte. Hij was erg dun en voldeed aan het beeld dat de journalisten wilde neerzetten. Ze vroegen hem bij het hek te komen staan. De uitgemergelde moslim heette Fikret Alic. Penny Marshall zei tegen Mehmet: `Deze man is erg dun`. Mehmet wist niet zo goed wat hij met die opmerking moest viel duidelijk af te lezen aan zijn blik en antwoordde: `Hij is ziek geweest`. Fikret werd niet veel meer gevraagd dan dicht bij het hek te gaan staan.¹⁷ Op 6 augustus werden de beelden voor het eerst uitgezonden om 7 uur `s avonds door *Channel 4 News* gevolgd 3 uur later door *ITN News at Ten*. Slechts Alic werd getoond met commentaar van Penny Marshall en Ian Williams. Penny Marshall begon haar verslag met de tekst: `De Serviërs noemen dit kamp geen concentratiekamp`. Uit deze woorden zou men kunnen denken dat iedere niet-Serviër dit kamp wel zou betitelen als concentratiekamp. Marshall vertelde dat de vluchtelingen in het kamp hun huizen verloren hadden en hoewel ze zei dat de journalisten niets hadden gezien van de gruwelijkheden zoals verteld door Gutman, liet ze niets van het interview met Mehmet zien. Waarom zou men de moeite nemen om door het gat in een hek heen te klimmen zodat er prikkeldraad in het beeld zou zitten? Williams berichtte op zijn beurt dat de groep journalisten waartoe hij behoorde 5 van de 7 vermoedelijke concentratiekampen in Bosnië hadden bezocht. In geen van de 5 kampen kon men spreken van `concentratiekampen`, maar meer van `vluchtling collectie centra`. Hij zei dat, juist de 2 kampen waar ze niet waren geweest, hen de meeste bezorgdheid gaf over het bestaan van gruweldaden.

---

¹⁷ Documentaire : The pictures that fooled the world, Yugoslavia propaganda 1992

Nadat de beelden uitgezonden waren zoals *ITN* ze had bewerkt tot een 45 seconde durend fimpje, ontstond er onmiddellijk ophef. Programma's zoals *ABC's Nightline* in America schrapte hun programma's om de beelden te laten zien. De discussie die ontstond over de concentratiekampen wist het hele politieke klimaat omtrent Bosnië binnen 24 uur te veranderen. De beelden van *ITN* deden iedereen denken aan de Tweede Wereldoorlog. De Moslims van de Joden van de Tweede Wereldoorlog.¹⁸ De *Daily Mirror* schreef op haar voorpagina: `Belsen '92`. En de *Star* schreef weinig orgineel `Belsen 1992`.

Krantenkoppen *Star* en *Daily Mail*, 07-08-1992

¹⁸ Mestrovic, *Balkanization*, p. 51

David MacDonald schreef in zijn Boek *Balkan Holocaust* over de slachtoffer positie in welke de Serviërs zich voelden te bevinden. De Serviërs waren na de joden, procentueel de grootste slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Ze voelden zich de grote slachtoffers zoals de Joden dat ook voelden. De Serviërs hadden ook een goede band met Israël. Israël leverde in het geheim wapens aan Servië¹⁹. Israël had Servië verdedigd toen de eerste rapporten uitkwamen over vermoedelijke kampen. De dag nadat de beelden van Trnopolje waren uitgezonden, die in Israël hard aankwamen vanwege de vergelijking met de Shoa, hield Yitzhak Rabin een toespraak om te zeggen dat de moorden in de Balkan slecht op kleine schaal plaats vonden. Het Joodse volk raakte erg verdeeld over de Serviërs die ze altijd hadden gezien als goede bondgenoten. Simon Wiesenthal, de bekende Nazi jager, zei dat een vergelijking van wat er gebeurde in de Balkan met de Nazi vernietigingskampen buitengewoon misplaatst was.²⁰ *The American Gathering of Jewish Holocaust Survivors* hield een protest voor het VN-gebouw in New York. Welliswaar vonden ze wat er in Bosnië gebeurde niet hetzelfde als de Shoa, maar ze vonden dat militair ingrijpen nu toch wel nodig was. Het *American Jewish Congress* plaatste met nog wat andere organisaties een artikel in *The New York Times* met de titel: `Stop the Death Camps` Op 7 augustus opende het ontbijtnieuws in Nederland met een vergelijking van de beelden van *ITN* met foto's uit de Tweede Wereldoorlog. Met de geschiedenis van de Nazi's in het achterhoofd keek de Nederlandse bevolking naar de beelden van Alic, de magere Moslim, genomen in het vluchtlingenkamp Trnopolje.

Fikret Alic links en Mehmet rechts in Trnopolje

---

¹⁹ Gajic Glisic, *Vojska*, pp. 23 and 47

²⁰ Cohen, *War*, pp. 122-128

Gevolgen

De beelden van Trnopolje hadden het idee versterkt dat er op grote schaal massamoorden plaatsvonden in Bosnië die vergelijkbaar waren met de Holocaust. W.L. Brugma schreef in *HP/De Tijd* dat dankzij de uitvinden van de televisie de regel 'wat niet weet, wat niet deert', niet meer opging. Er werd weinig aandacht besteed aan de situatie in Congo, omdat daar de camera's niet stonden opgesteld om het te filmen. De beelden van Trnopolje hadden samen met de vergelijking van de Holocaust definitief de duidelijk gemaakt wie in de ogen van kijker de schuldige was en wie het slachtoffer. Het publiek wilde niet toekijken hoe zich een nieuwe Holocaust met moorden, deportaties, concentratiekampen en massamoorden voltrok. De Serviërs waren de Nazi's van de Balkanoorlog geworden. Mensen die ontkennde dat er sprake was van Holocaust praktijken in de kampen, ontkennde de Holocaust van de Tweede Wereldoorlog. De Serviërs verloren hun recht om gehoord te worden. De Serviërs gaven desondanks toestemming aan het ICRC om de kampen te inspecteren. De conclusie van de inspecties was dat er geen massamoorden plaatsvonden in de kampen. Het argument om deze informatie niet te hoeven horen was dat in de Tweede Wereldoorlog het de Duitsers ook gelukt van om het Rode Kruis te misleiden. In het kamp Celebici dat door Moslim werd geleid en in het kamp in Mostar dat door Kroaten werd geleid, zaten Serviërs in vergelijkbare omstandigheden als de Moslims in Trnopolje.²¹ Beelden van een Reuters fotograaf van Serviërs die in een Kroatisch kamp de Hitlergroet moesten brengen werden genegeerd door het Westen²². Er was op 4 augustus nog een rapport uitgegeven door het ICRC waarin stond dat alle strijdende partijen in Bosnië zich schuldig maakte aan schendingen van mensenrechten. Dit rapport kreeg weinig belangstelling door de beelden uit Trnopolje. Voormalig Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken George Schultz adviseerde begin december 1992 programmamakers om beelden van concentratiekampen uit de Tweede Wereldoorlog te laten zien als het verhaal om Bosnië ging.²³ Duidelijk wordt hoe lang de Beelden van *ITN* uit Trnopolje hebben doorgewerkt als *The Independent* op 5 augustus 1993 nog steeds schrijft: 'The camera slowly pans up the

---

²¹ Allcock & Milivojevic & Horton (eds.), *Conflict*, p. 75

²² Caroline de Gruyter, 'In Kroatië is iedereen goed', *Elsevier*, 08/08/92, p. 32-33

²³ E. Sciolino, 'Clinton faults Bush over Bosnia policy', *New York Times News Service*, 11/12/92

bony torso of the prisoner. It is the picture of famine, but then we see the barbed wire against his chest and it is the picture of Holocaust and concentration camps.²⁴ De Servische PR probeerde het ontstane beeld nog om te gooien, door te zeggen dat juist de Moslims en Kroaten de Nazi's hadden geholpen in de Tweede Wereldoorlog, maar in de ogen van velen stond nu vast dat de Serviërs de Nazi's in de oorlog in voormalig Joegoslavië waren.

Voor Amerika's politiek waren de *ITN* beelden slecht. Bush en zijn regering hadden hun best gedaan om niet in het conflict betrokken te raken. Nadat de beelden uitgezonden waren hield Bush een persconferentie die de VN-veiligheidsraad aanspoorde om desnoods met militaire middelen, humanitaire hulpkonvooien te sturen. De 12 EG landen hadden dit al voorgesteld, maar de beelden van Trnopolje hadden duidelijk invloed gehad op noodzaak van interventie. Amerika had ook het idee zo een handreiking te maken naar de Islamitische wereld. Voormalig Eerste-Minister Tadeusz Mazowiecki van Polen werd aangesteld als speciaal rapporteur voor voormalig Joegoslavië met de taak voor de VN veiligheidsraad, oorlogsmisdaden en de mensenrechten in de gaten te houden. Op 13 augustus kwam de VN-veiligheidsraad met de resoluties 770 en 771. Resolutie 770 hield in dat hulporganisaties toegang zouden krijgen in Bosnië desnoods met militaire dwang via de VN. Resolutie 771 was de grondlegger voor het Joegoslavië-tribunaal in Den Haag. Het ging over de vervolging van oorlogsmisdadigers in het voormalig Joegoslavië.

Op 14 augustus stelde de Franse regering 1100 troepen ter beschikking voor Bosnië. Het beeld dat de media had geschapen over de kampen in Bosnië had de Britse Premier Major veel kritiek opgeleverd. Hij kwam terug van vakantie voor een spoedoverleg met zijn ministers. Dit leidde tot een toezegging van 1800 soldaten. Helmut Kohl vond dat de Duitse grondwet, die militaire inzet verbood, moest worden aangepast.

---

²⁴ *Independent*, 05/08/93.

Trnopolje, hoe het verder ging

Na de artikelen van Gutman en de beelden van *ITN*, lieten de Serviërs het ICRC en cameraploegen en andere media veelvuldig de Servische kampen bezoeken. UNHCR, de Franse minister Kouchner en de Israëlische vredesactivist Elie Wiesel bezochten de kampen ook. De omstandigheden verbeterde sterk door deze bezoeken. De Servische PR had inmiddels wel begrepen dat de internationale gemeenschap een beeld had gekregen van de Serviërs waar ze niet blij mee hoefde te zijn. Honger bleef een probleem in de kampen. Er stierven nog steeds mensen in het kamp, maar de mishandelingen werden aanzienlijk minder door wat de media had bericht en de ophef die daaruit voort was gekomen. De Serviërs hadden het prikkeldraad boven het kippengaas dat Fikret Alic beroemd had gemaakt, weggehaald. Tussen juli en December had het ICRC 10800 gevangenen in 16 kampen bezocht. 8100 van die gevangenen zaten in Servische kampen, de rest zaten in Bosnische en Kroatische kampen. Op 1 oktober 1992 kwam het ICRC tot de overeenkomst met de Servische autoriteiten om aan het eind van Oktober alle gevangenen vrij te laten. In Trnopolje waren de Serviërs al begonnen met het vrijlaten van de vrouwen en kinderen. Op 13 Augustus van ook Fikret Alic uit het kamp Trnopolje vertrokken naar Denemarken waar hij nu ook nog woont en inmiddels een onderkin heeft gekweekt. Het was voor het ICRC en de publieke opinie van groot belang om de mensen uit de kampen te krijgen. Echter toen een groep van 15 mensen uit Manjaca werden vrijgelaten om terug te keren naar hun huis, werden 13 van hun vermoord bij hun thuiskomst²⁵. Mensen waren veiliger in de kampen, dan daarbuiten. Maar de mensen mochten niet in de kampen blijven onder druk van de internationale gemeenschap. Waar moesten de mensen heen? De regeringen in Europa waren nauwelijks bereid de mensen op te nemen. Amnesty International kwam op 23 oktober met een rapport waar in stond dat het niet veilig was voor de mensen in de kampen om de kampen zomaar te verlaten en naar huis terug te gaan²⁶.

---

²⁵ Vulliamy, *Seasons*, p. 113

²⁶ Amnesty International, 'Bosnia-Hercegovina. Gross abuses of basic human rights'

Toen de eerste grote groep van 1560 gevangenen werd vrijgelaten uit Trnopolje, werd deze groep eerst doorgestuurd naar een doorvoerkamp Karlovac in Kroatië. Het was niet veilig voor deze vrijgelaten gevangenen om naar huis te gaan. In Karlovac bleek dat er geen enkel Europees land bereid of in staat was om deze mensen op te nemen. Hierdoor moest het ICRC de Serviërs vragen of ze de kampen nog een maand langer open konden houden. De Serviërs waren bereid om dit te doen²⁷. Dit was hetzelfde kamp wat de media een maand eerder en ook nog een jaar later zou vergelijken met een Nazi concentratiekamp. In de herfst van 1992 moeten de Serviërs zelfs nog meer kampen openen nabij Kotor Varos en Banja Luka. Gevechten in de buurt hadden het gevaarlijk gemaakt voor de Moslims en Kroaten in de buurt. De Moslims en Kroaten zochten zo een veiliger situatie op dan dat buiten de kampen het geval was. Als het ICRC een groep gevangenen uit de Servische kampen haalde, vulde dat kamp zich weer met andere mensen die ook de relatieve veiligheid van de kampen prefereerde boven de situatie buiten de kampen²⁸. Het was een rare combinatie om te zien hoeveel commotie de beelden van *ITN* hadden veroorzaakt en hoe, behalve in Nederland, weinig bereidheid er was om de slachtoffers van deze kampen op te vangen. Op 1 januari stelde het ICRC dat alle gevangenen uit de kampen welke bij hun bekend stonden vrijgelaten waren op 2700 na²⁹. De CIA had een rapport gemaakt dat uitlekte naar verschillende kranten waarin stond dat nog 70000 mensen werden vastgehouden door de 3 strijdende partijen³⁰. Amerika dat voorheen had gedaan alsof ze niets wist van mogelijke schendingen van de mensenrechten, wilde met het uitlekken van dit rapport laten zien dat ze wel degelijk betrokken waren met het leed van de Bosnische Moslims en ook eventueel de Kroaten. Het CIA rapport was samengesteld uit satelliet spionage en gesprekken met voormalig gevangenen die spraken over, tot nu toe onbekende kampen. Het CIA rapport was moeilijk te accepteren als waar³¹ en was door het uitlekken ervan naar verschillende kranten gemakkelijk af te doen als een PR stunt.

---

²⁷ Vulliamy, *Seasons*, p.158

²⁸ Vulliamy, *Seasons*, p. 113-114

²⁹ Mercier, *Crimes*, p. 226

³⁰ Gutman, *Witness*, p. 141

³¹ Mercier, *Crimes*, p. 117

Nederland en Trnopolje

In Nederland was de interesse voor het voormalige Joegoslavië aangewakkerd door het leed op de televisie. De verhalen van vluchtelingen sloegen aan bij het Nederlandse publiek en programma's besteedde er veel aandacht aan. De slag om Gorazde waar de Serviërs een stad met 70000 mensen met kannonnen bestookte en de verhalen van etnische zuiveringen zorgde voor pers die steeds meer om een vorm van interventie schreeuwde. *NRC handelsblad* zei op 16 juni nog dat behalve humanitaire hulp er n iets was dat de internationale gemeenschap in het complexe binnenlandse conflict kon doen. *De Volkskrant* riep bijna een maand voordat de beelden van *ITN* werden uitgezonden, op 13 juni, dat bijna tijd werd voor militair ingrijpen. Het argument dat het, het niet waard was om (onze) soldatenlevens te offeren voor de onbegrijpelijke situatie in Bosnië, bestreed *De Volkskrant* met argumenten uit de Tweede Wereldoorlog. We zouden een morele plicht hebben de 300000 mensen in Sarajevo te bevrijden desnoods met militaire macht vanuit de lucht. Reeds op 5 augustus, toen Jaap de Hoop Scheffer een toespraak van Bosnische ambassadeur voor de VN, Mohammed Sacirby had gehoord over de martelingen die plaatsvonden in Servische kampen op Moslims en Kroaten, riep De Hoop Scheffer op een mogelijkheid voor Nederlandse deelname in een militaire interventie onder leiding van de VN. Een grondmissie zou 400000 tot een half miljoen soldaten vereisen. De Hoop Scheffer was realistisch in het feit dat dit waarschijnlijk niet ging lukken. Hij stelde daarom veiligheidszones onder VN controle voor. Wim Kok noemde de invloed van de beelden uit Trnopolje in het NIOD-rapport van ontzettend grote invloed op de publieke opinie. De hoeveelheid programma's met het conflict in Bosnië als onderwerp verdriedubbelde in augustus door de *ITN* beelden. Binnen 48 uur hadden 7000 families zich opgegeven als gastgezin voor vluchtelingen. 3000 mensen hadden zich vrijwillig aangemeld om humanitaire hulp te verschaffen. De kerken in Nederland opende haar deuren voor vluchtelingen en midden augustus waren er volgens een enquête van een programma op tv meer dan 1,9 miljoen mensen bereid de vluchtelingen op te nemen in hun huis³². Het Nederlandse volk wilde dat er iets aan de verschrikkingen van de concentratiekampen werd gedaan. Zeker toen de vergelijking met de Tweede

---

³² Wilma Kieskamp, 'VluchtelingenWerk: we kunnen het aan', *Trouw*, 19/08/92.

Wereldoorlog was gemaakt vonden de Nederlanders dat er militair ingegrepen moest worden. Het leger en alle militaire experts zagen weinig mogelijkheden om succesvol militair in te grijpen. Het landschap in voormalig Joegoslavië was zo dat een guerilla-oorlog makkelijk zou zijn. Er bestond vrees dat Joegoslavië een nieuw Vietnam zou worden. Het beschermen van konvoeien en `veiligheidsgebieden` door militairen zou niet werken omdat men niet een klein beetje oorlog kan voeren. Als er een probleem zou ontstaan, moest men voluit kunnen vechten, niet een beetje. Deze bewering zou waarheid vinden in Sebrenica.

Voorhoeve en Van Den Doel van het Clingendael instituut waren de grote voorstanders van militair ingrijpen al vanaf 1991 tijdens de Sloveense Tiendaagse oorlog. Zij vonden dat de morele plicht in te grijpen boven het militaire risico en de Joegoslavische nationale soevereiniteit stond. Safe Areas moest er worden gemaakt en hulpkonvoeien bewaakt door militairen. Het luchtruim moest worden beheerst door de NAVO en WEU troepen of door de een coalitie van de VN zodat luchtsteun ten alle tijden de grondtroepen konden steunen en om de zware wapen op de grond te vernietigen. Voorhoeve was een groot voorstander van deze plannen. Hij schreef veel artikelen die deze plannen moesten stimuleren. Voorhoeve`s ideeën kregen steun dankzij de beelden van *ITN* en de manier waarover die beelden werd geschreven in de media. Nederland werd een land dat binnen de EG het voortouw nam op het gebied van de oorlog in voormalig Joegoslavië.

Trnopolje blootgelegd

Jaap van Ginneken zijn in Nieuwslijn: ` De beelden genomen bij Trnopolje geven geen bewijzen van een concentratiekamp, laat staan een vernietigingskamp, je ziet een uitgemergelde man achter een sprikeldraad. ` Ed Vulliamy was ook niet blij met de gevolgen van het bezoek aan Trnopolje dat hij en de mensen van *ITN* hadden gebracht die dag begin augustus. Hij schreef op 7 augustus in *The Guardian* , maar zijn verhaal kreeg niet dezelfde aandacht als het 45 seconde durende filmpje van *ITN* met de foto's van Fikret Alic. Vulliamy schreef dat Trnopolje juist geen concentratiekamp was, maar iets tussen een vluchtelingenkamp en gevangenkamp en doorvoerkamp in met een afdeling van het Joegoslavische Rode Kruis en met kookfaciliteiten. Vulliamy beschreef hoe Fikret Alic in Trnopolje was gekomen. Alic was gevlucht uit Kozarac. Hij was geen soldaat. Hij was in een bus naar Keraterm gebracht waar hij geslagen werd en waar erg weinig te eten was. Vulliamy vertelde ook in zijn stuk op 7 augustus dat mensen in Trnopolje soms vrijwillig kwamen op de veiligheid van het kamp op te zoeken. Hij liet zien hoe Servische bewakers de gevangenen/vluchtelingen voedden. Peter Maass kwam een paar dagen na Ed Vulliamy in Trnopolje, maar trof geen prikkeldraad aan om het kamp dat mogelijkwijs een idee kon geven van een concentratiekamp. Maass zag ook uitgemergelde mensen. Pratende skeletten noemde hij ze³³. De uitgemergelde mensen waren de mensen die uit Omarska en Keraterm kwamen waar weinig te eten was en waar de omstandigheden slechter waren dan in Trnopolje. Amerikaanse journalist Peter Brock vond een Serviër die ook helemaal uitgemergeld was. Hij zat in het kamp wegens diefstal.

---

³³ Maass, *Neighbor*, p.41.

Thomas Deichmann een Duitse journalist en voorvechter van het objectieve debat was een specialist op het gebied van media research. Hij deed onderzoek naar de echtheid van de *ITN* film en kwam tot het schokkende resultaat dat de film opgenomen was uit de opslagplaats voor landbouwmachines. Hij kwam erachter dat het niet de vluchtelingen waren die achter prikkeldraad gevangen zaten, maar het waren de journalisten die achter prikkeldraad waren gekropen. Deichmann stelde de onwaarheden van *ITN*'s Penny Marshall en Ian Williams aan de orde. Volgens Deichmann was Trnopolje geen vernietigingskamp, of concentratiekamp, of gevangenkamp, maar een vluchtelingenkamp. De vergelijking met Nazi Duitsland was volkomen verkeerd³⁴. Het *ITN* team had verschillende prijzen gekregen voor hun berichtgevend vanuit Trnopolje. Hoewel Penny Marshall en Ian Williams nooit hebben gezegd dat Trnopolje een concentratiekamp was, hebben ze niet eerlijk bericht hoe de situatie wèl was. Mehmet's woorden werden niet gebruikt en waarom wilde ze vanachter prikkeldraad filmen? Op 23 Januari 1997 plaatste een klein blad genaamd *LM* wat voor *Living Marxism* stond het artikel van Deichmann waarin *ITN* beschuldigd werd van de onwaarheden. Als tegenhanger van veel andere media, kwam *LM* op voor de Servische kant van het verhaal. *LM* en *ITN* vochten jaren een rechtzaak uit die leidde tot het faillissement van *LM* toen de rechter besloot dat *LM* ,375000 Engelse pond moest betalen aan *ITN* wegens smaad. De rechter kon *ITN* niet verantwoordelijk houden voor de symbolische betekenis van de film die gemaakt is in Trnopolje, maar kon alleen maar afgaan op wat *ITN* letterlijk heeft gezegd. Wat *ITN* mogelijkwijs impliceerde kon de rechter alleen maar naar gissen.

Mogen we nu stellen dat de beelden van `Omarska` die de media toonde, een cruciale rol heeft gespeeld in de beleidvorming over voormalig Joegoslavië? Mensen reageren op de media en de overheden moeten het volk blij houden. Joseph Lieberman, een Amerikaanse senator bekritiseerde President Bush met krachtige termen na de beelden van `Omarska` te hebben gezien. In welke mate heeft media invloed op politiek en in dit geval, welke

---

³⁴Thomas Deichmann, 'The picture that fooled the world', *LM* 97

invloed hebben de beelden van `Omarska`, of gewoon Trnopolje, invloed gehad op de beleidsvorming ten opzichte van het voormalig Joegoslavië? Veel van de velen journalisten die verslag deden vanuit voormalig Joegoslavië waren buitengewoon gefrustreerd dat politici niet reageerde op hun verslagen. `Jarenlang deed de politiek niets, wat we ook schreven en welke beelden we ook naar huis stuurden³⁵. De oorlog in Bosnië, anders dan de eerste Golfoorlog was de eerste echte tv-oorlog. De media stond niet onder de controle van een leger of instelling die aanwezig was binnen het conflict. Het Westen had geen troepen of instellingen in Bosnië die een oogje konden houden of de journalisten wel het juiste berichtten³⁶. Er werd zo veel leed laten zien dat de mensen eerder ongevoelig werden voor de oorlog, dan dat ze in beweging kwamen tegen de oorlog.³⁷ Peter Maass sprak over `oorlogsporno`. Men moest steeds met hardere beelden aankomen om nog indruk te maken op het publiek. Blijkbaar speelde toch mee dat de journalisten niet objectief konden zijn in de oorlog in Bosnië. De journalisten zaten teveel in de oorlog om er op afstand verslag van te kunnen doen. De meer symbolische waarde die de *ITN* film in zich had, bleek een grotere impact te hebben op de kijkers.

‘Ironically, the first television images that shocked the world came from Trnopolje, the ‘best’ camp. No one ever saw the worst camps when they were at their worst.’³⁸

‘Ironisch, de eerste beelden die de wereld choqueeerde kwamen uit Trnopolje, het ‘beste’ kamp. Niemand heeft ooit de slechtste kampen op hun slechtst gezien.’

---

³⁵ Karskens, *Pleisters*, p.268.

³⁶ Rieff, *Slaughterhouse*, p.216.

³⁷ Rieff, *Slaughterhouse*, p.216.

³⁸ Maass, *Neighbor*, pp. 41-42.

Conclusie

De beelden die gemaakt zijn in Trnopolje van Fikret Alic hebben duidelijk invloed gehad op het beleid ten opzichte van de oorlog in voormalig Joegoslavië. Journalisten waren al jaren bezig de dood te verslaan uit Slovenië, Kroatië, Bosnië en daar zou het niet ophouden. Kosovo kwam ook nog aan de beurt en Servië zou je bijna vergeten. De `Omarska` beelden sloegen echter in als een bom. De Amerikaanse verkiezingen kunnen hebben bijgedragen. Misschien was de timing voor Trnopolje gewoon goed. Het duurde een poos voordat de journalisten genoeg hadden meegemaakt om van hun objectieve berichtgeving af te stappen. Servië had al een slechte naam in de oorlog met hun slechte PR en natuurlijk vanwege hun daden. De verwarring die in Bosnië was ontstaan moest worden verduidelijkt. Een `bad guy` moest naar boven komen. Servië was die `bad guy`.

Zijn de beelden uit Trnopolje echt? De beelden zoals die in de media verkocht werden aan de kijkers zijn niet echt. De titel waaronder het verhaal werd getoond klopte niet. `Holocaust in Omarska` en `Belsen 1992`. Veel van de verhalen bleken (gelukkig) overdreven in kwantiteit. Toch kan men niet ontkennen dat de beelden in Trnopolje echt gemaakt zijn. De ergste gebeurtenissen van de oorlog in Bosnië staan niet op film. Veel minder mensen zijn vermoord dan de verhalen misschien deden geloven, maar het is erg moeilijk niet emotioneel te reageren als er verschrikkingen om je heen plaatsvinden. Het is logisch als dingen gebeuren die je niet met je ratio wil erkennen, die overlopen in emotie. Als de waarheid te erg is, vertel je een leugen. Oorlog is niet in woorden uit te drukken. In oorlog is het eerste slachtoffer de waarheid.

Literatuur

- NIOD RAPPORT *Srebrenica, een `veilig` gebied*, 1996
- Rieff, *slaughterhouse*
- Thomas Deichmann, '*The picture that fooled the world*', LM 97
- Gutman, *Witness*
- Vulliamy, *Seasons*
- MacDonald, *Balkan Holocaust*
- Zimmermann, *Origins*
- Karskens, *Pleisters*